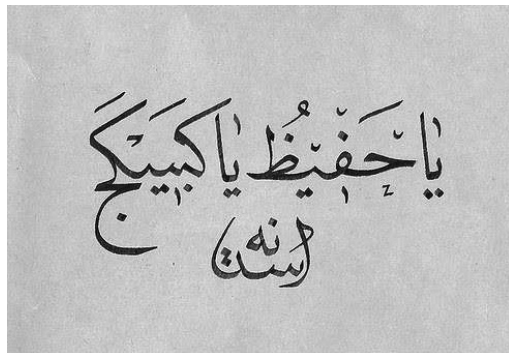

كعبكعس كچى كىب اى Kebikecs, a keleti kéziratok Dzsinnje és a könyvészet mágusai, a Szahafok

Allah korusun Muhterem Ustam!

A muszlim könyvészetrel, régi kéziratok kiadványok terjesztésével, olvasásával, azok megfejtésével foglalkozók előbb-utóbb találkoznak a füles, bőrkötéses kötetek előlapjaira írt bejegyzéssel: حفيظ كيبكعس, melynek jelentése: Ovjad Kebikecs! Kiről vagy miről szól ez a rejtélyes sor? Többek közt erre is választ kívánunk adni írásunkban.

Kebikecs

Ez a sor egy *muvaszík*, a موائق -muszlimok tudás és az írás iránti tiszteletének bizonyítéka, s megállapodás isten és a tudósok közt. A tudás viszont az írásban manifesztálódik. A próféták korának legendája ekképpen vall erről. Egyszer Salamon öröklétben legyen része, megkérdezett egy ifritet (szellemet): „Ó, mondd meg, mi a szó? Az elhangzott szó nem több mint szél csupán. S mi az, amivel maradásra bírjuk? Az írás.”¹ A betűvetés tudománya tehát isteni sugallat. A közel-keleti népek fatalista világnézetének erre legtömörebb bizonyítéka: *Maktúb* – مكتوب – ahogyan megíratott, azaz elrendeltetett próféciája. E sorsokat befolyásoló sorokat az Úr diktálta fénylő mondatokba. Legalábbis Abbasz al Búni véleménye ez.²

Az viszont tény: az iszlám terjedése következtében a 8. századra a tudomány egyik hivatalos nyelve az arab lett. A hellenizmus, az indoírani népek kultúráját átörökítő, az államigazgatás szövegeit lejegyző, a bölcsesség, az ész és tudományok megőrzésének orákulumma innentől kezdve: a könyv.³

Ezek után aligha csodálhatjuk, hogy az uralkodók és a tudósok korában a könyvgyűjtés kedvenc elfoglaltság.⁴ Szultáni és vallási alapítványok mesés könyvgyűjteményei Bagdadban, Kairóban, Damaszkuszban is e korban alapították. Később társult hozzájuk az oszmánok fővárosa, Konstantinápoly.

A muszlim kultúrhistorizmus egyik leghíresebb könyvesboltja Bagdadban, Nedim nevéhez kötődik. Az ő munkája az első katalógus – فهرست النديم. Korának encyklopédiája ez a mű. A 9. századra már minden muszlim nagyváros izgalmas köteteket, kéziratokat kínáló könyvkereskedésekkel rendelkezett, ahol pazar emlékezőtehetségű keleti bölcsek kínálták nem hétköznapi portékáikat. A boltok arab szinonim nevei – دكان الورقين, الصحف – országokként változtak, de egyet jelentettek: lejegyzett bölcsességek tárházát. Makrizi, a híres könyvész maga is éjszakákat bolyongott e kis üzletek tájékán, és miután a vásárlók elmentek, kezébe vehette a számára legértékesebb köteteket.⁵

Igen ám, de a papírgyártás szamarkandi megkezdése óta a lapok szerves anyagból készültek. Minden szépirómester – خطاط – saját receptje alapján, saját összetételű tintájával írt.⁶ A könyves ritkaságok boltosainak aggodalmára és kárára, de a lapokat elemózsiának tekintő rág-

¹ DÉVÉNYI Kinga, IVÁNYI Tamás, „Kiszáradt a toll...”: *Az arab írás története*, Bp., TIT Ny., Kőrösi Csoma Társaság Keleti Nyelvek Kollégiuma, 1987 (Keleti nyelvek kincsestára, 4).

² Franz DORNSEIFF, *Das Alphabet in Mystic und Magie*, Leipzig, Teubner, 1925.

³ الجاحظ البيان والتبيين 2. köt., Kairó, 1964.

⁴ DÉVÉNYI, IVÁNYI, *i. m.*, 72.

⁵ MAKRÍZI, *Al khatatt al Miszriija*, 2, Bejrút, é. n., 12.

⁶ DÉVÉNYI, IVÁNYI, *i. m.*, 63–68.

csalók legnagyobb örömére. A kéziratok védelmére hivatott *Kebikecs*, aki lehet a rágcsáló bogarak Dzsinnje és sejkje. Ókori asszír iratokon is olvashatjuk már a nevét. A cizellált bőrkötésű, leffentyűs kötetek első oldalán egyfajta talizmán. Figyelmezteti a könyvlap pusztítóit: „Hé, ez nem a területed!” Amint regélik, egyszer valamelyik tollnok a hátsó lapra írta fel a nevét. A kötetből így csak az utolsó oldal maradt fenn! De a természettudományos alapon állók szerint lehet, hogy egyfajta mérgezett tinta is készülhet: békafűből, esküvői virágból, ázsiai boglárkából. Elpusztítja az ízeltlábú könyvmolyokat.⁷ Így e sor a könyvgyűjtők védőszentje lett.

Ehhez hasonló legendák tudói és két lábon járó bibliográfiák, könyvmágusok, a szahafok. Nevük, amint a fentiekből is kiderül, régi iratok és könyvek ismerőit jelenti. A Szent Korán gyűjteményes neve is ezt erősíti meg: *مصحف*, azaz írt lapokból álló.

A Bajezid-negyed szahaffjai, Isztambul

Korunkban e régi intelligenciához tartozókat ősi formában már csak Isztambulban találjuk meg. A Bajezid szultán nevét viselő dzsámi, egyetem és könyvtár a hozzá tartozó könyvárusok és alkuszok negyede immár világhírű, bibliofilek utazásának célpontja is. Míg harsány kereskedelmi élet zajlik közvetlen szomszédságában a fedett bazárban, addig ez hársfák lombjai alatt megbújó, könyves kioszkok udvara az elvonulás, elmélkedés szigete. Közepén a nyári forróságot hűtő szökőkúttal és Ibrahim Mütefferrika mellszobrával. E jeles, kolozsvári hazánkfiának és őt társának köszönhetik az arab betűs nyomtatás bevezetését a 18. századbeli Ottomán Birodalomban.⁸

A fák árnyékában szundikáló macskák egy világhírű oszmán szahaf hű társainak leszármazottai, ezért ma is nagy becsben állnak mind a látogatók, mind a helyi könyvbúvárok részéről. Társaságukban a csendet csak a teás- és kávécsészék csörgése töri meg. Itt zajlanak az egyedülálló Huzur Derszleri-nyugalom tanulmányai. Olvasók, halkán suttogók ülnek kis székeiken, könyvekről, tudásról, irodalomról társalogva.

Ám a szahaf, könyvritkaságok óvóhelye, korábban árverések színtere is, 15. századi alapítása óta beszállítója a Bajezid Állami Könyvtárnak. Az itt élt régi antikváriusok és tudósok szelleme óvja a már többször leégett, de mindig újjáépült könyvkincses udvart. Most közülük kettőt idézzünk meg. Egyikük már a mennybeli könyvespolcok kötetei között kutat, másik kortársunk.

Ismail Baba macskás könyvtára

Korántsem sugalljon bárkinek is lekicsinylést a fenti alcím. Sőt a Bajezid Állami Könyvtár fénykorát jelzi, amikor itt élt és dolgozott Ismail Szaib Szendzser (1871–1940). *کتابخانه عمومی عثمانی*. Kütüphanesi Umumi-je Oszmani néven ismert, s a mai állapotát II. Abdülhamíd szultánnak köszönhető, európai szisztémával működő bibliotéka már akkor is a ritka keleti gyűjtemények tárházának számított. Igazgatója korának kétlábú könyvtára, a keleti nyelvek és tudományok ragyogó csillaga, a végtelen memóriájú Ismail Baba volt. A 19. és a 20. század elején miatta lett a Bajezid Könyvtár a világ keletkutatóinak zarándokhelye.

A tudós árva fiúként nevelkedett, de soha életében nem panaszkodott erről senkinek. Magas, hagyományos ruházatú, a szellemi elithez tartozást jelentő fehér turbános megjelenése betöltötte az akkoriban kopottas eleganciájú, bordó bársonyos huzatú fotelekkel és dívánnyal berendezett olvasótermet. Itt fogadta, kedvenc macskáival körülvéve, látogatóit, előkészítve őt csésze forró teát számukra. Megtörtént esetek, no meg írásos dokumentumok, memoárok őrzik hevé s nevét ma is. A három iszlám alapnyelven kívül németül, latinul és franciául tudó Ismail Baba olyan ritka nyelvi és bibliográfiai eseteket oldott meg, hogy a világ négy sarkából jártak hozzá tudósok, kutatók, uralkodók és mindenki, aki nem boldogult valamilyen ritka arab, perzsa

⁷ Tuba ÇAVDAR, *Kebikeç Yavuz Arğit Armağanı*, Istanbul, 2010, 185; Lásd még: Pakalin M. ZEKİ, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü II*, Istanbul, CILT, 1946, 56.

⁸ Nejla Serpil ALTÜNEK, *İlk Türk Matbaasına Kuruluşu ve İbrahim Mütefferrika*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 10., sayı 1, 1983, 191–204.

vagy oszmánli kifejezéssel és szöveggel. Vagy csak egyszerűen nem tudták, melyik könyvet hol keressék. Páratlan memóriáját bizonyítják a következő esetek.⁹

Egyik este Musztafa Kemal Atatürktől telefonüzenet érkezett: „Hodzsám! A jordániai emír Seríf Abdullah (a mostani uralkodó nagyapja) Ankarába látogatott. Szerinte Isztambul egyik könyvtárában van egy régi, általa régen keresett mű, címe كتاب الانوار „Kitab el Anvar” (A Fények Könyve). Sem a katalógusszámát, sem a helyét biztosan nem tudjuk. Érte küldöm adjutánsomat.”

Iszmail efendi, ölében kedvenc cicájával fogadta a lihegő küldöncöt: Az általatok keresett könyv ilyen cím alatt nem létezik. De véleményem szerint az emír nem is ezt keresi, hanem كتاب الانواع „Kitab el Anva” (A Különbségek Könyve) címűt, itt, ilyen szám alatt találjátok meg. Ez lesz az óhajtott mű. Ezt vidd el az emírnek!

Egy másik alkalommal Hindusztánból egy bibliai bölcs öltözékében tudós érkezett. Isztambul megcsodálta ruházatát, de ő csak Iszmail Babával akart találkozni. A történelmi hársfák alatt diskurálva egy arab vers soraira emlékeztek, amelyet nem tudott helyesen értelmezni. Arra sem emlékezett, melyik műben olvashatta. A hindu alapos ismeretekkel bírt mind az arab, mind a perzsa nyelvben. A diskurzus folyamán a páratlan emlékezettel megáldott Iszmail összerakta és megfejtette a verssorok helyét, illetve az értelmezét. Az indus pedig a könyvtár anyagi támogatásával jutalmazta.

Iszmail bej és a „cicás könyvtár” leghűségesebb európai híve a német Oskar Recher (1883–1972) keleti nyelvész, akiből hosszú törökországi tartózkodása alatt muszlim tudós, Osman Recher lett. Berlinben szerzett doktorátusával utazott könyvtári kutatásokra Isztambulba, 1909-ben. Fő érdeklődési területe az iszlám előtti arab líra és az oszmanisztika. Élete folyamát meghatározó személyiség és későbbi, elválaszthatatlan barátja lett Iszmail mester. Bár egy ízben hazatért, az első világháborúban arab nyelvi cenzorként dolgozott Németországban, majd a Breslauer Egyetemen kapott katedrát, ahol a már fasizálódó spirituális környezet nem kedvezett a zsidó származású Kelet-kutatónak. Kortársa, a szintén híres Bertold Spuler szerint¹⁰ komoly sértések és atrocitások miatt 1928-ban újra Isztambulban, Iszmail igazgató úr „papucsá előtt találjuk”, nemcsak mint örök diákot, hanem a DMG (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) képviselőjét. Sem előtte, sem utána nem lesz hasonló, aki úgy tud arab és oszmáni szövegeket értelmezni és buktatóikból kivezetni, mint ő – emlékezett meg mesteréről. Recher Isztambulban telepedett le, s boszporuszi otthonában élt, Iszmail mester macskacsaládjának leszármazottaival.

A mi Germanus Gyula professzorunk (1884–1979) a Vörös Félhold karitatív szervezet munkatársaként 1918-ban is találkozott a könyvtárigazgató úrral: „Iszmail igazgató úr még mindig rendezgette a keleti könyvek ezreit. Ugyanaz a szelíd tekintet, mint tíz évvel ezelőtt, de amikor régi szokása szerint öt csésze teát rakott elém sorban, felsóhajtott. Hazafiúi lelkéből küldött felém fájó híreket. A sátán lett úrrá a földön, mondá. Te gyógyszert hoztál nekünk, de inkább fejet hoztál volna a mi fejetlen vezetőinknek!”¹¹ (Úgy látszik, változhatnak az idők és azok szereplői, de nem változik az ész embereinek politikusokról alkotott megítélése.)

A könyvaukciók doajene – Ibrahim Manav, a Könyvek Efendie

Az utolsó két isztanbuli tudós szahaf egyike, Ibrahim Manav, aki a legnagyobb tapasztalatokkal felruházott aukciós is. Akárcsak elődei, egész életét a kéziratoknak, könyvomatot köteteknek, régi térképeknek és az arab szépírás remekeinek gyűjtésére és adás-vevésének szentelte. DILMEN KITABEVI név alatt igazi könyves kuckó várja a csodálkozókat, de főleg a helyi és külföldi kutatókat, kollégákat, művészeket és írókat. Egyik alkalommal mesélt a régebbi, klasszikus időkről:

⁹ Ayaklı KÜTÜPHANELER, *Dursun Gürlek*, 5. Baskı, İstanbul, 2009 (Kubbealtı Neşriyat No. 111), 244–255.

¹⁰ Bertold SPULER, *Oskar Recher zum 100. Geburtstag. 1. oktober 1883–1983*, Der Islam 61(1984), p. 12–13.

¹¹ GERMANUS Gyula, *A félhold fakó fényében*, 2. kiad., Bp., Táncsics, 1958 (Úti kalandok, 5), 101.

A szahaf mindig is igazi intellektuális találkozóhely. Alig tudják ma már rajtunk kívül, hogy az 550 éves szahaf cég, korábban a Fedett Bazárban, a könyvesek utcájában volt. A cég vezetését mindig a legidősebb, legműveltebb bolttulajdonos látta el, akit szabályosan választottak meg. Ő volt a szahafok sejkje, ám ha nem jól látta el feladatát, azonnal leválthatták. Nálunk még a klasszikus ottomán cégszokványok élnek. Először a jelentkező a könyvészeti tudományokban szolgál, azután segéd (*khalfa*), míg végül mester, azaz sejk. Iszmail Dilmen, aki szintén hosszú ideig volt a cég sejkje, mellett kezdtem a szakmát mint boltos szolgál. Elmondhatom: az itteni mesterek neveltek, tanítottak és palléroztak arabra, oszmanisztikára, angol nyelvre, földrajzra 10 éves korom óta. A szahaf bazár némaságában, a homokóra légységével pergő időt kihasználva válhattam azzá, ami lettem.

Írók, költők, művészek és tudósok barátjává?

Mindig is ez volt az álmom. Különösen büszke vagyok Tefik Neyzen, a Mevlevi Dervisek fuvolaművészenek barátságára. Ez a hegyi turistaként öltözködő, göndör hajú férfi, nemcsak mint zenész, hanem mint komponista is híres az iszlám országokban. Rendkívül közvetlen és kitűnő társalkodó. Iszákjából két dolog sohasem hiányzott, a fuvolája és egy üveg raki (ánizsos szeszes ital). „Amikor fuvolázok, a mennyben sétálok a nagy Mevlána Dzselalet Din Rumival,¹² a misztikussal, keringő dervisek alapítójával, ha rakit iszom, akkor is dervisekkel vagyok, csak Bektasikkal”,¹³ meséli, miközben húz egyet az üvegből. Számos békés órát töltöttem el Halide Edippel, Atatürk harcostársával és írónoével, de sorolhatnám még Yaşar Kemaltól, a „Török Író”-tól, akit az egész világ ismert *Indzse Mehmed* című rabló regénye sikere miatt, Iszkander Paláig művész barátaim nevét, akik sok esetben kuncsaftjaim is. De politikusokkal sohasem volt szerencsém, így nem is cimboráltunk.

Az első nagy 20. századi oszmán könyvek árverése is az Ön nevéhez fűződik?

Valóban, de akkor már igazi céhbeli „Könyvek Efendijének” számítottak. Óriási sikere volt az ottomán eleganciájú, patinás Pera Palace Hotelben tartott 1965. évi aukciónak. Ott ismerhettem meg kiváló turkológusokat is, akiknek meg kellett volna venni a ritkaságokat, mert ők értékelték és fel is használhatták, nekik járt volna. De sajnos őket gyakran úrgazdagok hívták meg szakértőknek. Azok, akik megvették, polcra tették, értékörzőnek, státuszszimbólumnak. Sajnos a könyveknek is megvan a maguk sorsa.

Aysegül leányával most már ketten vezetik az üzletet, aki képzett régész, Oxfordban is folytatott tanulmányokat, így megvan a remény a folytonosságra?

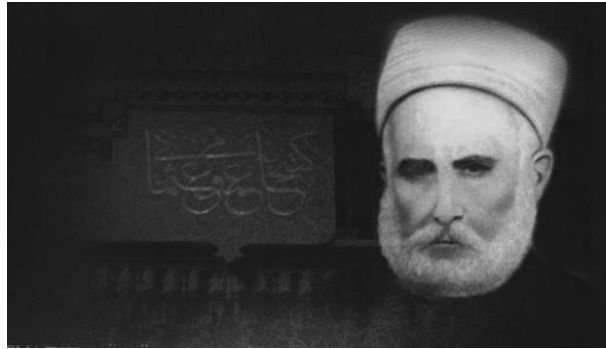
Ezt nem merem állítani, ugyanis, aki ma csak ebből akar megélni, ahhoz nagy hősiesség kell. Leányom is szereti a szakmát, de mellette a szállodánkkal is foglalkozik. Abból él.

Nos, engedtessek meg egy saját élmény is. Ibrahim Manav segítségével sohasem abszolválhattam volna az Ankarai Közel-keleti Egyetemen. Több ízben kölcsönzött ki olyan könyveket, amelyek nem voltak fellelhetők sehol. Óriási érték volt mindegyik, de ő akkor így nyugtatott meg: „Most Kebikecs örül, hogy megóvta neked a köteteket. Neked szükséged van rá. Vevő mindig lesz, de értő kevés!” De nem tévedek nagyot, hogy összes magyar turkológus kollégámnak hasonló tapasztalatai vannak. Allah óvja a könyvek utolsó Efendijét!

---

¹² A keringő dervis rend alapítója, költő és filozófus. Lásd: *Islam Ansiklopedesi*, kiad. Diyanet VAKFI, Istanbul, 1989 ('M' betű alatt).

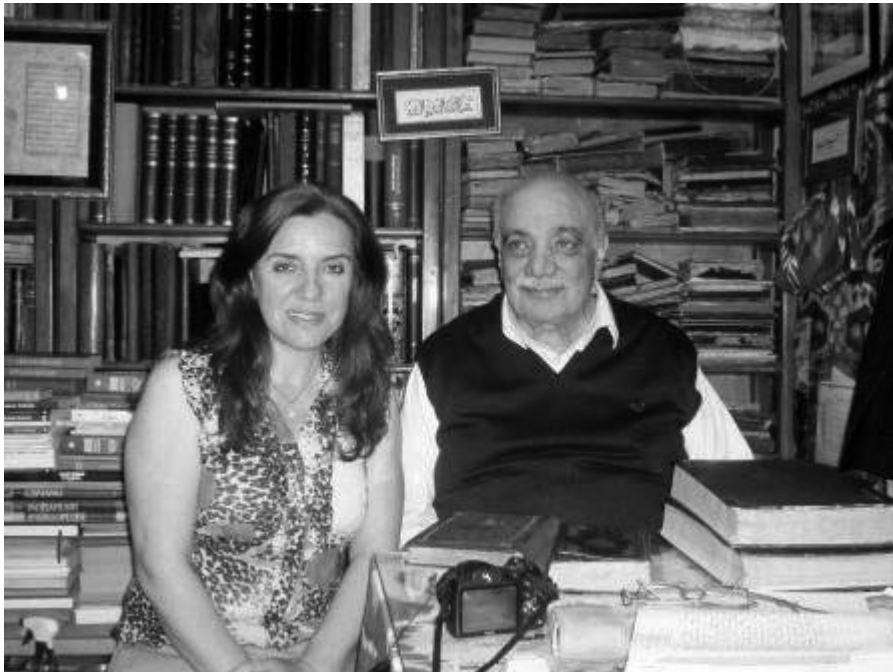
¹³ Uo., 'B' betű alatt.

Ismail bej, a két lábon járó könyvtár

Soós Tamás a Bajezid-negyedben Ibrahim Müteferrika mellszobra mellett

Ibrahim Manav és lánya, Aysegül Manav